

414378
HORIZON

Zeszyty Naukowe

Wyższej Szkoły
Zarządzania i Bankowości
w Poznaniu

Rok III
nr 2(4)/1998

Poznań 1998

Zeszyty Naukowe
Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości
w Poznaniu

Wydano za zgodą Rektora
Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości
w Poznaniu

Gz 325

Redakcja:

Włodzimierz Kaczocho (redaktor naczelny)

Zygmunt Kowalczyk

Krzysztof Krasowski

Stanisław Zyborowicz (sekretarz redakcji)

Redakcja wydawnicza:

Mariusz Grzebalski

Korekta:

Michał Staniszewski

Wydawnictwo „Terra”

Z. U. W. Spółka z o.o.

ul. Pszczelna 21, Poznań

Poznań 1998

ISSN 1428-3891

I. Ekonomia

1. Aleksandra G a w e ł, *Polska koniunktura w przemyśle przetwórczym a współczesny cykl koniunkturalny* 7
2. Henryk J a n u s z e k, *Prywatyzacja przedsiębiorstw państwowych w opinii pracowników* 15
3. Janusz K r o s z e ł, *Przesłanki przebudowy ładu społeczno-ekonomicznego* 27
4. Edmund K u r t y s, *Pojęcie, przedmiot, rola i zadania analizy ekonomicznej podmiotów gospodarczych i jej stosunek do innych instrumentów zarządzania przedsiębiorstwem* 43
5. Henryk M r u k, *Marketing — zarys problematyki* 55
6. Mieczysław P r z e d p e ł s k i, *Rola pracy w rozwoju społeczno-gospodarczym* 69
7. Jerzy T o m a ł a, *Ewolucja podstaw i celów polityki ekonomicznej Stanów Zjednoczonych* 97
8. Andrzej S z a m b e ł a n, *Tendencje zmian w zawodowym podziale pracy w przemyśle i współczesnym przedsiębiorstwie* 115

II. Filozofia

1. Norberto B o b b i o, *Problematyka równości i wolności* 121
2. Włodzimierz K a c z o c h a, *Aksjologiczne problemy współczesnej demokracji* 127

III. Prawo

1. Teresa M a j t a s, *Zarząd w spółkach kapitałowych (zagadnienia wybrane)* 139
2. Tomasz S o k o ł o w s k i, *Zapłata wynagrodzenia mimo niewykonania dzieła* 153

IV. Politologia

1. Marceł K o s m a n, *Stanisław Wasylewski, Paweł Jasienica i Marian Brandys — triumf eseistyki historycznej w Polsce* 167
2. Andrzej S t e ł m a c h, *Stanisław Z y b o r o w i c z, Problem społecznej akceptacji dla tworzenia nowego ładu ustrojowego* 195

V. Varia

1. Hanna G u ł i Ń s k a, *Umiejętności i motywacja w kształceniu wspomaganym medialnie* 207
2. Jerzy K o z ł o w s k i, *Niemcy w południowej Wielkopolsce (do 1918 r.)* 223

VI. Recenzje

1. J. Duraj, *Przedsiębiorstwo na rynku kapitałowym* — Marek Brojerski 245
2. J. Długosz, *Latyfundia Lubomirskich w XVII wieku. Powstanie — rozwój — podziały* —
Marceli Kosman 249
3. J. Tazbir, *Reformacja, kontrreformacja, tolerancja* — Marceli Kosman 253

ANDRZEJ STELMACH, STANISŁAW ZYBOROWICZ

PROBLEM SPOŁECZNEJ AKCEPTACJI DLA TWORZENIA NOWEGO ŁADU USTROJOWEGO

1. Uwagi wstępne

Powstanie nowego ładu ustrojowego wiąże się z koniecznością uzyskania społecznej akceptacji. Trudno wyobrazić sobie funkcjonowanie jakiegokolwiek ładu ustrojowego bez poparcia obywateli. Akceptacja społeczna występuje zawsze — zmienny jest tylko jej poziom. Istotnym zagadnieniem jest, jaka część obywateli popiera nowy ład ustrojowy. Stopień poparcia można badać na poziomie deklaratywnym oraz zachowań obywateli.

Pierwszą funkcją polityki jest agregacja różnych interesów w celu określenia wspólnych celów i stworzenia koalicji programowych i personalnych¹. W ustroju demokratycznym liderzy polityczni zmagają się z agregowaniem interesów społecznych. Celem jest osiągnięcie wysokiego poziomu agregacji interesów. Jest to zadanie niezwykle trudne i w praktyce mamy często do czynienia z procesem dezagregacji. Ustrój, który nie jest w stanie w dostatecznym stopniu agregować interesów, zostaje wyparty przez bardziej sprawne. Jest to jedna z przyczyn dekompozycji ładu ustrojowego².

Ze względów poznawczych szczególnie interesujący jest problem przyczyn, dla których dokonuje się zmiana ustrojowa oraz znaczenie akceptacji społecznej niezbędnej dla istnienia określonego ładu ustrojowego. Ważnym zagadnieniem jest także poziom akceptacji społecznej, który powoduje zmiany ustrojową.

2. Uwarunkowania powstania nowego ładu ustrojowego

Nowy ład ustrojowy rozumiemy jako całokształt stosunków społecznych w określonym miejscu i czasie, wyodrębnione ze względu na podstawowe cechy systemu gospodarczego i politycznego, które różnią się od dotychczas występujących. O jego charakterze decyduje dominujący charakter życia gospodarczego oraz całokształt zasad określających polityczną organizację społeczeństwa.

W literaturze polskiej od końca lat osiemdziesiątych określeniem stosowanym w odniesieniu do interesującej nas zmiany jest transformacja, która ozna-

¹ Agregacja oznacza w najprostszym rozumieniu połączenie różnych jednostek, kiedy jednostki zachowują swoje dawne cechy, ale zyskują nową cechę właśnie wskutek tego połączenia. F. Ryszka, *Wstęp do nauki o polityce. Uwagi metodologiczne*, Warszawa-Poznań 1981, s. 15.

² T. M. Crozier, S. P. Huntington, J. Wutanski, *The Crisis of Democracy*, New York 1975, s. 165.

cza: przekształcenie, przeobrażenie czy przemieszczenie³. Dla scharakteryzowania tego procesu stosuje się także określenia typowo polskie, jak np. *przebudowa*⁴. W politologii zachodniej występuje słowo *tranzycja*. W związku z tym spróbujemy zastanowić się, jak usytuować tę kategorię obok innych, które występują w literaturze. Posłużmy się w tym celu propozycją, którą przedstawił badacz amerykański S. P. Huntington⁵. Wprowadził on pojęcie *fali demokratyzacyjnej*, która jest kompleksem tranzycji od modelu niedemokratycznego do demokratycznego. Wyróżnił 3 takie okresy, które charakteryzowały się zastępowaniem ustrojów totalitarnych przez demokratyczne. Powodem wyróżnienia trzech fal jest zmienność w rozwoju społecznym, charakteryzująca się nawrotami do systemów niedemokratycznych⁶. W ramach tranzycji Huntington wyróżnił cztery sposoby dojścia do demokracji. Pierwszym z nich jest *transformation* — odpowiadająca w literalnym tłumaczeniu polskiemu słowu transformacja. Jej istotę stanowi to, że dotychczasowe elity polityczne decydują o podjęciu działań demokratycznych. Przemiany dokonują się pod kierunkiem tych samych ludzi, którzy sprawowali władzę poprzednio (np. Rosja, Węgry, Bułgaria, Meksyk). Drugim jest *replacement* (zastąpienie), kiedy elity opozycyjne przejmują kierowanie procesami demokratyzacyjnymi. W praktyce więc następuje wymiana elit politycznych (np. Niemcy Wschodnie, Portugalia, Grecja). Trzecim jest *transplacement* (przemieszczenie), który charakteryzuje się podjęciem wspólnego działania elit rządzących i opozycyjnych, zmierzającego do wprowadzenia systemu demokratycznego (np. Polska, Czechosłowacja, Boliwia, Korea Południowa). Czwartym jest *intervention* (interwencja), gdy zmiana dokonuje się w wyniku ingerencji z zewnątrz (np. Granada, Haiti).

Badaczy interesuje nie tylko sam przebieg procesu tranzycji, lecz również jej przyczyny. Bez wątplenia zagadnienie uwarunkowań powstania nowego ładu

³ Z. Blok, *Transformacja systemowa — próba scharakteryzowania procesu*, w: *Transformacja systemowa w Polsce*, red. Z. Blok, Poznań-Toruń, 1993, s. 8.

⁴ Porównaj: M. Szczepaniak, S. Zyborowicz, *Przebudowa ustroju politycznego na Węgrzech i w Czechosłowacji*, Poznań 1995. Autorzy nie stronią od używania innych określeń, jednak w tytule użyli słowa *przebudowa*.

⁵ S. P. Huntington, *How Countries Democratize*, „Political Science Quartely”, Special Issue, 1993, Vol 108, No 2, s. 1-38.

⁶ I fala: rozpoczęła się w Ameryce we wczesnych latach XIX w. i miała swoją kulminację w końcu I wojny światowej. Ok. 30 państw miało wówczas rządy demokratyczne. Marsz Mussoliniego na Rzym w 1922 r. rozpoczął przeciwny proces i w 1942 r. było już tylko 12 państw demokratycznych; II fala: rozpoczęła się w momencie zakończenia II wojny światowej i związana była z rozpoczęciem procesu dekolonizacji. We wczesnych latach sześćdziesiątych ok. 36 państw miało systemy demokratyczne. Jednak w tychże latach sześćdziesiątych następuje nawrót do totalitaryzmów w wyniku zamachów stanu i przejmowania władzy przez wysokich oficerów armii w Ameryce Łacińskiej; III fala: po II wojnie światowej ukształtowały się w zasadzie 4 modele niedemokratyczne. Pierwszy z nich to system jednopartyjny (nawet wówczas, gdy formalnie istniało więcej partii, ale tylko jedna z nich zajmowała pozycję uprzywilejowaną) — kraje realnego socjalizmu, Taiwan, Meksyk. W modelu tym jedna partia efektywnie monopolizowała władzę. Dostęp do władzy możliwy był tylko przez tę partię. Drugi model to reżim wojskowy, który ukształtował się w wyniku zamachu stanu. Dominującą rolę pełnili w nim generałowie i wysocy oficerowie armii. Wystąpił w Ameryce Łacińskiej, Grecji, Turcji, Pakistanie, Nigerii, Korei Południowej. Trzeci model to dyktatura jednostki, w którym przywódca stanowił źródło władzy. Wystąpił w Portugalii, Hiszpanii, na Filipinach, w Indii, Rumunii. Czwarty model to oligarchia rasistowska w Republice Południowej Afryki.

ustrojowego jest kluczowe dla zrozumienia charakteru samej zmiany oraz określenia jej perspektyw.

Zasadniczymi przyczynami zastąpienia *starego* ładu ustrojowego przez *nowy* są w zasadzie przyczyny o charakterze strukturalnym (określane także jako obiektywne) oraz niski poziom społecznej akceptacji ustępującego ustroju (zwane subiektywnymi). Pierwsze powodują, iż przewyciężenie obiektywnych sprzeczności i konfliktów jest niemożliwe w ramach dotychczasowego ładu ustrojowego. Wprowadzenie nowego ładu wyklucza dotychczasowe reguły na rzecz nowych, które nie hamują postępu. Nowe mechanizmy mają eliminować niedowład strukturalno-funkcjonalny istniejącego systemu. Ważnym zadaniem jest wprowadzenie do systemu takich rozwiązań, które zapewniają lepszą realizację celów w ramach systemu. Przyczyny subiektywne związane z ludzkimi postawami i zachowaniami, odnoszą się do sfery ideowo-programowej oraz psychologicznej.

Nowy ład ustrojowy może być całkowitym zaprzeczeniem dotychczasowego (zmiana zasadnicza będąca antytezą poprzedniego systemu) lub jego modyfikacją (zmiana o charakterze częściowym, zachowująca wiele cech poprzedniego systemu). Proces dochodzenia do nowego ustroju może mieć charakter nagły (rewolucja) lub stopniowy (ewolucja). Uważamy, że każda zmiana jest zwrotem, który burzy dotychczasowe reguły działania na rzecz innych. Nie oznacza to, że każdy nowy ład ustrojowy charakteryzuje się postępem, zwrotem ku lepszemu w znaczeniu bezwzględny. W sytuacji zróżnicowania społecznego, występowania odmiennych interesów, przy stosowaniu ocen należy brać pod uwagę komu nowy ład ustrojowy najbardziej odpowiada. W praktyce nie zdarza się, ażeby określony porządek ustrojowy odpowiadał w całości jakiegokolwiek grupie społecznej. O udzieleniu lub nieudzieleniu akceptacji decyduje przewaga elementów zgodności z interesem jednostkowym lub grupowym.

3. Społeczna akceptacja jako kategoria politologiczna

Akceptacja to proces przyjmowania i uznawania danego stanu rzeczy przez jednostkę. W pierwszym etapie polega on na uznaniu określonych, a następnie na ich interioryzacji. Akceptacja ma charakter dynamiczny i podlega ciągłej zmianie. Zmienia się zarówno zakres akcentowanych treści, jak i jej poziom. Można dokonać zróżnicowania dwóch rodzajów akceptacji: w odniesieniu do konkretnej osoby (podmiotowa) oraz w stosunku do określonej treści (przedmiotowa). Te kategorie mają szczególne zastosowanie do pojęcia *akceptacja społeczna*, w związku z działaniami grup społecznych. Inaczej mówiąc, społeczna akceptacja to urzeczywistnianie się postaw i zachowań o charakterze aktywnym lub pasywnym, związanych z wyrażeniem stosunku do istniejącej rzeczywistości. Każda z wymienionych form wyrażania społecznej akceptacji oznacza w praktyce odmienny stan świadomości społecznej. W pierwszym przypadku chodzi o czynny udział w realizacji określonej koncepcji społecznej, zaś w drugiej o jej bierne przyjęcie lub niewystępowanie przeciwko niej. Postawa biernej akceptacji posiada wiele różnorodnych przyczyn, które powodują, że obywatele nie anga-

zują się w życie publiczne. Może ponadto oznaczać charakterologiczną niechęć do udziału w życiu publicznym lub być spowodowana niewielkim stopniem akceptacji, co w konsekwencji nie pozwala na czynne angażowanie się w procesie udzielania poparcia danemu ładowi ustrojowemu.

Społeczna akceptacja jest niezbędna dla istnienia każdego ładu ustrojowego. W zależności od poziomu zdemokratyzowania ustroju jest wymagany inny stopień społecznej akceptacji. Im bardziej system jest demokratyczny tym poziom jego akceptacji społecznej musi być wyższy. W systemach demokratycznych władza polityczna obligowana jest w ramach obowiązujących procedur do permanentnego poddawania się ocenie i weryfikacji społecznej. Proces podejmowania decyzji politycznych podlega kontroli społecznej, m.in. za pomocą *mass mediów*, które cechuje znaczny stopień samodzielności i niezależności. Ich działania sprzyjają bieżącemu informowaniu obywateli zarówno o celach, jak i rezultatach realizowanej polityki. W praktyce oznacza to permanentną *kontrolę* nad procesami politycznymi, co powoduje konieczność liczenia się przez decydentów ze stanowiskiem opinii publicznej. Liczne badania opinii publicznej potwierdzają, iż stopień społecznej akceptacji jest zmienny, zarówno w aspekcie przedmiotowym, jak i podmiotowym⁷. Ponadto istotną rolę pełnią partie opozycyjne, które upubliczniają polityczną, a często także fachową ocenę podejmowanych przez ugrupowania sprawujące władzę decyzji i analizują ich konsekwencje. Celem partii politycznych nie jest tylko informowanie opinii publicznej o działaniach partii rządzących, ale przede wszystkim prezentacja alternatywnych rozwiązań oraz propagowanie własnych programów politycznych. W pewnym stopniu ta działalność wpływa na rezultaty przyszłych wyborów.

W dyktatorskich typach reżimów politycznych mamy do czynienia z niskim poziomem akceptacji społecznej. Dyktatury oznaczają typ władzy jednostki lub wąskiej grupy, oparty na przemocy i charakteryzujący się przede wszystkim brakiem zinstytucjonalizowanej rywalizacji politycznej, jednopartyjnością, arbitralnością decyzji, praktyczną nieobecnością parlamentu w strukturze władzy, stosowaniem przemocy wobec przeciwników politycznych, instrumentalnym traktowaniem prawa oraz faktycznym brakiem ochrony⁸.

W zależności od typu reżimu wprowadza się mechanizmy umożliwiające jednostkom i grupom społecznym wyrażanie opinii. Pomimo braku mechanizmów umożliwiających pełną realizację podmiotowości politycznej, stwarza się pozory legitymizacji, przede wszystkim dla tworzenia zaplecza politycznego grupy rządzącej. W systemie totalitarnym w praktyce wyeliminowano mechanizmy uczestnictwa obywateli w procesie decyzyjnym, ograniczając ich udział do rytuału wyrażania poparcia dla podjętych decyzji. Totalitaryzm to typ reżimu, którego celem jest pełne zawładnięcie jednostką. W autorytaryzmie, głoszącym potrzebę stworzenia silnej władzy wykonawczej i bezwzględnego podporządkowania się obywateli decyzjom organów państwowych, centralną instytucją jest autorytet przypisany instytucjom władzy i osobom ją sprawującym. Reżimem

⁷ Porównaj comiesięczne komunikaty z badań Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS) nt. nastrojów społecznych oraz zaufania do polityków.

⁸ *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1995, s. 70.

politycznym dopuszczającym istnienie pluralizmu na pewnych poziomach jest autokratyzm. Wówczas w celu stworzenia pozorów podmiotowości politycznej obywateli, wprowadza się ograniczone procedury umożliwiające obywatelom udział w sprawach państwowych. W praktyce nie powstają możliwości realnego wpływu na sprawy publiczne. We wszystkich typach niedemokratycznych reżimów politycznych występuje zagadnienie społecznej akceptacji, jednak w zależności od tego czy jest to totalitaryzm, autorytaryzm czy autokratyzm, w różnicowanym stopniu wykorzystuje się instytucje i procedury należące do kanonów reżimów demokratycznych.

Społeczna akceptacja dla ładu ustrojowego przejawia się zarówno w formach zinstytucjonalizowanych, jak i żywiłowych. Formy zinstytucjonalizowane urzeczywistniane są z pomocą pewnych instytucji i procedur, przewidzianych przez prawo, które formalnie gwarantują obywatelowi wpływ na sprawy państwowe. Wiąże się one z prawami obywatelskimi, których celem jest zapewnienie realizowania podmiotowości politycznej jednostki. Chodzi tu o formalne gwarancje partycypacji politycznej dla jednostki i grup społecznych. Im bardziej ustrój jest demokratyczny, tym zakres wolności i praw obywatelskich jest większy⁹. Z tym wiąże się zagadnienie stworzenia rzeczywistych gwarancji dla skutecznego korzystania ze wspomnianych praw. We współczesnych państwach demokratycznych można wskazać na kilka podstawowych sposobów przejawiania się tej formy społecznej akceptacji ładu ustrojowego. Ze względów technicznych współcześnie w zasadzie ograniczono stosowanie demokracji bezpośredniej, na rzecz demokracji pośredniej¹⁰. Dominuje pogląd, że sprawy publiczne należy powierzyć elitom politycznym, które sprawniej kierują życiem publicznym. Stąd też partycypacja polityczna sprowadza się do dokonywania selekcji elit politycznych. Badania opinii publicznej w Polsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych wskazują, że zdecydowana większość obywateli deklaruje

⁹ Słowo *demokracja* wywodzi się z dwóch greckich słów: *demos* — lud i *kratein* (*kratos, kratei*) — władza. Demokracja łączyła się więc ściśle z pojęciem władzy przynależnej ludowi. Od 2,5 tysiąca lat słowo *demokracja* wiąże się z systemem politycznym państwa-miasta Aten czasów Peryklesa. Decydujące znaczenie dla demokratycznego ustroju miały przeprowadzone wcześniej reformy Solona (594 rok p.n.e.) i Kleistenesa (507 i 506 rok p.n.e.). Pod rządami Peryklesa wszystkie ważne decyzje podejmowane były bezpośrednio przez zgromadzenie (*ekklesia*), które stanowiło zebranie ogólne wszystkich obywateli. Dwie podstawowe cechy demokracji ateńskiej to: ludowa kontrola decyzji publicznych oraz maksymalny stopień powszechnego uczestnictwa politycznego w procesie decyzyjnym i dostępie do urzędów państwowych. Jednym z wymienionych powodów umożliwiających demokrację była niewielka liczebność społeczeństwa ateńskiego w V wieku p.n.e. oceniana na 40-50 tysięcy. Logiczną konsekwencją demokratycznych procedur decyzyjnych była zasada maksymalizacji uczestnictwa politycznego w decyzjach dotyczących zarówno spraw publicznych jak i prywatnych.

¹⁰ Dominuje przekonanie, iż ze względu na liczebność zbiorowości współczesnych państw oraz złożoność procesów społecznych, jedyną możliwą formą demokracji jest forma pośrednia (przedstawicielska). Zasadniczym warunkiem realizacji demokracji bezpośredniej są wybory powszechne, które nade wszystko muszą być wolne, powszechne, tajne i równe. W ujęciu modelowym demokracja bezpośrednia występuje wówczas, gdy wszyscy mają prawo brać udział w sprawowaniu władzy publicznej, a więc uczestniczyć w procesie decyzyjnym. Wprawdzie upowszechniła się prawna instytucja referendum, wprowadzili ją np. wszystkie kraje postsocjalistyczne, ale w praktyce jest ona wykorzystywana niezmiernie rzadko. Porównaj: B. Zawadzka, *Zmiany systemu politycznego w ustawodawstwie państw Europy Środkowej i Wschodniej 1989-1991*, Warszawa 1992, s. 66 i następn.

rezygnację z udziału w procesach decyzyjnych na rzecz polityków. Badani wyrażają pogląd, że bardziej satysfakcjonuje ich *bycie dobrze rządzonymi*, niż realny udział w rządzeniu. To *zaufanie* do polityków jest potwierdzeniem hipotezy, że w demokratycznym państwie uczestnictwo w rządzeniu straciło swą atrakcyjność, wzrosła natomiast potrzeba *komfortu*. Tylko nieliczni obywatele są zainteresowani udziałem w sprawowaniu władzy, przy czym w warunkach polskich wskaźnik procentowy zainteresowanych maleje¹¹. Tradycyjnie obywatele państw demokratycznych korzystają z czynnego i biernego prawa wyborczego. W zasadzie z biernego prawa wyborczego korzysta niewielka grupa obywateli, która posiada aspiracje polityczne. Jest to zupełnie naturalne, gdyż w demokracji pośredniej dla sprawnego jej funkcjonowania wystarczy relatywnie niewielka grupa polityków. Z istoty czynnego prawa wyborczego wynika potrzeba szerokiego udziału obywateli w selekcji elit rządzących. Jest to podstawowa i zarazem najważniejsza forma przejawiania się zinstytucjonalizowanych form uczestnictwa politycznego. Od początku lat dziewięćdziesiątych w krajach postsocjalistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej frekwencja wyborcza spada, utrzymując się na poziomie ok. 50%¹². Świadczy to, iż obywatele często nie są zainteresowani jakimkolwiek wpływem na sprawy publiczne. Przyczyny tego stanu rzeczy mogą być różnorodne. Upatrywać ich można np. w tym, iż obywatele są przeko-

¹¹ *Deklaracje obywateli dotyczące udziału w życiu politycznym*

Czy Pan (-i) osobiście chce bardziej	Wskazania respondentów według terminów badań				
	XI 88	III 90	V 91	VI 92	VII 93
Uczestniczyć w rządzeniu	17	15	13	7	8
Być dobrze rządzonym	74	74	82	86	86
Trudno powiedzieć	9	11	5	7	6

Źródło: *Poczucie wpływu na sprawy publiczne i potrzeba politycznej aktywności społeczeństwa. Komunikat z badań*, CBOS, Warszawa, sierpień 1993, s. 7.

¹² *Frekwencja wyborcza w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*

Wybory	Termin	Frekwencja
Do rad gmin	27.V.1990	42.27%
Prezydenta RP	25.XI.1990	60.63%
	9.XII.1990	53.4%
Do Sejmu i Senatu	27.XI.1991	43.2%
Do Sejmu i Senatu	19.IX.1993	52.06%
Do rad gmin	19.VI.1994	38.25%
Prezydenta RP	5.XI.1995	64.70%
	19.XI.1995	68.23%
Do Sejmu i Senatu	21.IX.1997	47.93%

Źródło: „Monitor Polski”, 1991 nr 41; 1994 nr 335; 1997 nr 64; „Rzeczpospolita” nr 226 z 27.IX.1993 r.

Patrz także: S. Zyborowicz, *System wyborczy w Polsce w: Współczesne instytucje polityczne Polski*, red. A. Stelmach, S. Zyborowicz, Poznań 1993, s. 79-80.

nani, że *nie mają wpływu na sprawy kraju*¹³. Można postawić pytanie: Czy sam udział w głosowaniu oznacza akceptację ładu ustrojowego? Sam fakt aktywności politycznej obywateli wyraża przede wszystkim poparcie dla stosowanych procedur demokratycznych, ale niekoniecznie wyraża całkowitą akceptację ładu ustrojowego. Przyczyną udziału w procedurach może być chęć wykorzystania istniejących rozwiązań do zmiany istniejącego ustroju lub znacznej jego modyfikacji. W praktyce może oznaczać to brak akceptacji dla nowego ładu. Świadczyć o tym mogą np. wyniki wyborów w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1993-1995, które przyniosły sukces wyborczy ugrupowaniom utożsamianym ze starym ładem ustrojowym¹⁴. W ocenie ugrupowań postsolidarnościowych, także w Polsce w wyniku wyborów we wrześniu 1993 r. do władzy powróciły ugrupowania utożsamiane ze starym systemem społeczno-politycznym. Uprawomocniona wydaje się być teza, że w warunkach badania nowego ładu ustrojowego w państwach postkomunistycznych o stopniu akceptacji dla nowego ładu nie świadczy wskaźnik frekwencji wyborczej, lecz rezultaty wyborów. Podobnie jak w 1989 r. i kolejnych wyborach, włącznie ze wspomnianymi w 1993 r., w Polsce wyborcy opowiadali się raczej *przeciw* określonym ugrupowaniom politycznym, niż za konkretnymi programami politycznymi. Wyborcy optują za koncepcjami, które doraźnie zgodne są z ich subiektywnie pojmowanym interesem. Tego typu postawy wskazują na pewną ignorancję, której przejawem jest brak podstawowej wiedzy z zakresu gospodarki i polityki. Jest to zjawisko powszechnie występujące nie tylko w społeczeństwach tworzących nowy ład ustrojowy, lecz także w społeczeństwach ustabilizowanych. Nawet w rozwiniętych demokracjach, takich jak amerykańska, elektorat charakteryzuje się wysokim stopniem ignorancji. Wiedza przeciętnego obywatela z zakresu spraw społecznych jest minimalna. Istnieje np. problem z samoklasyfikacją, tzn. określeniem się jako osoba o poglądach lewicowych, liberalnych, konserwatywnych itd. Nawet ci wyborcy, którzy potrafią określić się politycznie, wykazują niewielki stopień zrozumienia komponentów uznanej za własną ideologii. Ponadto ich wiedza polityczna bywa powierzchowna. Często zdarza się, że nie mają oni skryształizowanych poglądów, nawet w podstawowych sprawach spo-

¹³ *Opinie obywateli na temat wpływu na sprawy kraju*

Czy Pana (-i) zdaniem, ludzie tacy jak Pan (-i) mają wpływ na sprawy kraju	Wskazania respondentów według terminów badań			
	1988	1990	VI 1992	VII 1993
Tak	8	24	7	10
Nie	85	70	91	86
Trudno powiedzieć	7	6	2	4

Źródło: *Poczucie wpływu na sprawy publiczne ...*, wyd. cyt., s. 1.

¹⁴ Szerzej: J. Krawulski, *Wybory parlamentarne i prezydenckie u wschodnich sąsiadów Polski w latach 1992-1995 (Litwa, Rosja, Ukraina, Białoruś)*, Poznań 1995; *Polska i państwa sąsiedzkie. Wybory parlamentarne i prezydenckie 1993-1995*, red. S. Zybtorowicz, Poznań 1997.

tecznych. W związku z tym podejmowane przez wyborców decyzje mają charakter emocjonalny, a nie racjonalny¹⁵.

Obok form powszechnej akceptacji, czego przejawem mogą być procedury wyborcze, występują także inne zinstytucjonalizowane formy akceptacji społecznej, chociaż nie mają one powszechnego zasięgu. W opinii społecznej sam udział w strukturach administracyjnych państwa czy samorządu jest odbierany jako wyraz pełnej akceptacji społecznej dla istniejącego ładu ustrojowego. W rzeczywistości wyższy stopień akceptacji danego ładu ustrojowego prezentują w zasadzie urzędnicy, którzy pełnią funkcje kierownicze.

Większy stopień akceptacji dla nowego ładu ustrojowego występuje wśród członków organizacji politycznych i społecznych wykreowanych w związku z nowym ładem ustrojowym i będących jego apologetami. Szczególne znaczenie pośród tej grupy mają oczywiście partie polityczne, w związku z miejscem jakie zajmują w systemie politycznym państwa. W praktyce zdarza się, że inne organizacje społeczno-polityczne pełnią role zbliżone do partii politycznych. Dotyczy to szczególnie tych organizacji, które uważane są za główną siłę sprawczą tworzenia nowego ładu.

Dругa ze wskazanych przez nas form przejawiania się społecznej akceptacji nowego ładu ustrojowego może mieć charakter żywiołowy. Forma ta stwarza możliwość brania udziału przez przeciętnych obywateli w przedsięwzięciach, które jednoznacznie świadczą o poparciu ich uczestników dla aktualnego ustroju społecznego. Najczęściej spotykaną formą takich działań są manifestacje popierające nowy porządek społeczny lub funkcjonariuszy państwa. Ponadto dobrowolny udział w oficjalnych obchodach rocznicowych oraz innych uroczystościach patriotycznych, organizowanych lub objętych patronatem przez nowe władze państwowe. Wraz z pojawieniem się nowego ładu ustrojowego, z reguły

¹⁵ Porównaj wyniki badań przeprowadzonych w latach 1960-tych w Stanach Zjednoczonych: T.R. Dye, L. H. Zeigler, *The Irony of Democracy. An Uncommon Introduction to American Politics*, Belmont 1970, s. 155. Podobne wnioski można wysnuć na podstawie badań przeprowadzonych przez CBOS w odniesieniu do postaw wyborczych. Znamienne jest, że osoby biorące udział w głosowaniu bardzo często zwlekają z podjęciem decyzji wyborczej. Sugerują się głównie formą przeprowadzania kampanii wyborczej przez poszczególne ugrupowania polityczne.

Moment podjęcia decyzji wyborczej

Kiedy zdecydował(-a) się Pan(-i) głosować na tę partię (ugrupowanie)?	Wskazania respondentów według terminów badań	
	1991	1993
W dniu wyborów (tzn. w niedzielę)	11	14
W przeddzień wyborów	3	6
W ostatnim tygodniu przed wyborami	20	19
Dwa tygodnie przed wyborami	10	9
Miesiąc przed wyborami	14	10
Dwa miesiące przed wyborami	6	6
Wcześniej	29	33
Trudno powiedzieć	6	3

Źródło: Decyzje wyborcze. Próba odtworzenia niektórych elementów podejmowania decyzji w wyborach '93, CBOS, Warszawa, październik 1993, s. 3.

zmienia się oficjalną symbolikę państwową. Dotyczy to także nowych interpretacji faktów historycznych, co często ma istotne implikacje polityczne. Zmiany te obejmują politykę zagraniczną państwa, co może oznaczać zmianę jego doktryny polityczno-obronnej. Prowadzi to też często do zmiany sojuszków międzynarodowych. Istota tych zmian jest zależna od tego, na ile nowy ład ustrojowy różni się od poprzedniego.

Sygnalizowany w temacie pracy problem akceptacji społecznej wiąże się także z postawami i zachowaniami odrzucającymi nowy ład ustrojowy. W takim przypadku możemy mieć do czynienia z tendencją do wzmacniania czynnika siły, jako sposobu uprawiania polityki. Gdy określone siły polityczne nie są w stanie realizować swoich koncepcji politycznych w ramach legalnych procedur demokratycznych, ponieważ nie uzyskują wystarczającego poparcia społecznego, wówczas decydują się na stosowanie środków pozalegalnych, aż do użycia siły włącznie¹⁶.

4. Uwagi końcowe

Z powyższych rozważań wynika, że społeczna akceptacja jest niezbędna dla istnienia ładu ustrojowego. Otwartym natomiast pozostaje problem charakteru i stopnia tej akceptacji. W każdym ustroju istnieje pewien punkt krytyczny, którego przekroczenie jest niebezpieczne dla stabilności lub istnienia danego ustroju. Spadek poziomu akceptacji społecznej poniżej punktu krytycznego powoduje zaburzenia w funkcjonowaniu systemu, prowadzące do jego dekompozycji.

Reżimy niedemokratyczne narażone są w większym stopniu na wahania aniżeli demokratyczne. Wynika to z niemożności pełnego wyrażania stopnia aprobaty lub dezaprobaty przez obywateli. W reżimach demokratycznych obywatel nie tylko ma prawo współdecydowania, ale także korzystania z procedur partycypacji bezpośredniej umożliwiających wyrażanie dezaprobaty. Możliwości te nie ograniczają się wyłącznie do korzystania z instytucjonalnych rozwiązań, ale także sprowadzają się do działań niekonwencjonalnych. Stosowane rozwiązania są wyrazem konwencji przyjętej w danej społeczności. W modelach niedemokratycznych rozwiązania są narzucane i w istotny sposób ograniczają wolność jednostki. Wówczas akceptacja społeczna ma charakter wymuszony, a jej poziom ulega obniżeniu.

¹⁶ R. S. Gilmor, R. B. Lamb, *Political Alienation in Contemporary America*, New York 1975, s. 118.